

Ptaki nad warszawską Wisłą

Tereny nadwiślańskie, ze względu na różnorodność środowisk i ich niewielki stopień przekształcenia, dobrze nadają się do obserwacji przyrody. W dolinie Wisły ornitologowie zanotowali obecność blisko 300 gatunków ptaków, spośród których ponad 160 odbywa tu lęgi. Niektóre z nich są zagrożone wyginięciem w skali europejskiej, jak np. rybitwa białoczelna i sieweczka obrożna. Ich lęgowiska to piaszczyste wyspy [ławice]. W bliskim sąsiedztwie Warszawy w 1998 r. utworzono trzy wiślane rezerваты: Wyspy Zawadowskie, Wyspy Świdurskie oraz Ławice Kiełpińskie, chroniące obszary, na których tworzą się ławice. W 2004 r. utworzono także obszar pod nazwą Dolina Środkowej Wisły, aby chronić siedliska lęgowe i zimowania ptaków wodnych, wodno-błotnych i drapieżnych oraz szlak wędrówek zwierząt. Obszar ten obejmuje 260 km biegu rzeki, od Dęblińska po Płock, w tym również odcinek warszawski.

U większości ptaków można wyróżnić trzy okresy w skali roku: gody i rozwój potomstwa [kwiecień – lipiec], wędrówki lub/i koczowanie [marzec – kwiecień oraz lipiec – listopad] oraz zimowanie [listopad – luty]. Na przykład rybitwy i sieweczki przylatują nad Wisłę wiosną, aby odbyć tu lęgi. Gęsi i bekasowate przelatują tędy podczas wiosennych lub jesiennych wędrówek. Zimą pojawiają się ptaki wodne lęgające się w Skandynawii i północnej Rosji, np. nury, bielaczki czy uhle, natomiast nurogęsi, zimorodki i dzięcioły przebywają nad Wisłą przez cały rok.

Ptaki najchętniej zajmują najbardziej odpowiadające im środowiska oraz powtarzają niektóre zachowania. Znajomość tych zależności ułatwia odszukanie w terenie konkretnych gatunków. Umiejętność właściwego rozpoznania środowiska oraz wybór pory roku i dnia mają duże znaczenie dla przebiegu obserwacji. Biegłość w tej dziedzinie przychodzi z czasem i zależy od stopnia zaangażowania obserwatora. Idąc „w teren”, warto wziąć ze sobą lornetkę, przewodnik do rozpoznawania ptaków, a także notes i ołówek do zapisywania wyników. W notesie można szkicować cechy charakterystyczne ptaków, pomocne w ich późniejszej indentyfikacji w zaciszu domowym. Warto też zajrzeć na stronę www.wislawarszawska.pl, gdzie znajdują się m.in. bezpłatna aplikacja z głosami ptaków na smartfony oraz film pt. „Wisła Warszawska”. Dużo wiadomości dotyczących rozpoznawania ptaków można zyskać podczas wycieczek, prelekcji i spotkań organizowanych przez Stołeczne Towarzystwo Ochrony Ptaków. Informacje o nich znajdują się na stronie internetowej www.stop.eko.org.pl oraz na Facebooku [<https://www.facebook.com/Stoleczne.Towarzystwo.Ochrony.Ptakow>].

Tekst: Ewa Kominek

Zdjęcia: Ewa Kominek, Marcin Łukawski, Piotr Sikorski, Artur Tabor, Zbiory Zarządu Mienia m.st. Warszawy

■ PIASZCZYSTE WYSPIY W KORYCIE WISŁY

Podczas wezbrań w korycie rzeki zachodzi intensywne przemieszczanie się piasku i osadów. Wówczas tworzą się, przemieszczają lub są niszczone pod wpływem potężnej siły nośnej piaszczyste wyspy, zwane ławicami. Mimo że układ oraz położenie ławic w korycie Wisły ulegają ciągłym zmianom, obszary ich występowania są kluczowe dla lęgów kilku rzadkich gatunków ptaków.

Rybitwa rzeczna, podobnie jak inne gatunki krajowych rybitw, przylatuje do Polski wiosną na legi i odlatuje późnym latem na zimowiska. Żywi się głównie małymi rybami, które łapie z lotu nad powierzchnią wody. Dogodne dla niej miejsca do odbywania lęgów znajdują się m.in. na piaszczystych wyspach w korycie Wisły. Rybitwa rzeczna wybiera obszary zlokalizowane najwyżej ponad powierzchnią wody; podczas wezbrań pozwala to czasem na ochronienie jaj lub piskląt przed zalaniem.

Rybitwa białoczelna jest mniejsza od rybitwy rzecznej, ale zwinniejsza i szybsza. Wykazuje mniejszą tolerancję pod względem wyboru miejsc gniazdowania. Zwykle tworzy nieduże kolonie na obrzeżach piaszczystych wysp w korycie Wisły. Jest gatunkiem zagrożonym wyginieciem, a głównymi czynnikami zagrażającymi jej przetrwaniu są: zanik siedlisk lęgowych na skutek regulacji rzek, penetracja terenów lęgowych przez ludzi i presja drapieżników. W okolicy Warszawy rybitwa białoczelna gniazduje nielicznie w rezerwach Wyspy Zawadowskie i Wyspy Świdorskie.

Sieweczka rzeczna jest wielkości szpaka. Trudno ją zaobserwować z uwagi na maskujące upierzenie. We właściwym rozpoznaniu pomocna może być żółta obwódka wokół oka. Siweczka rzeczna żywi się drobnymi bezkręgowcami, które wyszukuje w piaszczystym lub mulistym podłożu na skraju łądu i wody. Często widuje się ją biegającą wzdłuż brzegu w poszukiwaniu pokarmu lub w locie nisko nad powierzchnią wody. Występuje na terenie niżej w całym kraju, także na warszawskim odcinku Wisły.

Sieweczka obrożna, blisko spokrewniona z sieweczką rzeczną, jest spotykana dużo rzadziej. Trudniej toleruje zmiany w środowisku i ma większe wymagania w wyborze miejsc lęgowych. W Polsce występuje zaledwie kilkaset par tego gatunku, a dolina Wisły to jedna z jego kluczowych ostoi lęgowych.

Śmieszka jest mewą; jej nazwa odnosi się do głosu, który może przypominać śmiech. Wielkością odpowiada gołębiowi. Dorosłe ubarwienie osiąga w 2. roku życia. Szata godowa wygląda elegancko – ptak ma czekoladową głowę, śnieżnobiałe ciało, karminowe nogi i dziób oraz skrzydła w odcieniach szarości. Śmieszka jest niewybredna co do pokarmu, żywi się głównie owadami, ale można ją także zobaczyć na wysypiskach czy polach uprawnych. Nie potrafi nukować, więc ryby są dla niej tylko dodatkowym pożywieniem. Lęgnię się kolonijnie na zbiornikach wodnych i rzekach, również na wiślanych wyspach w pobliżu Warszawy.

Mewa siwa jeszcze niedawno była zwana pospolitą. Nazwa wprowadzała w błąd, gdyż ten gatunek jest jednym z najbardziej zagrożonych spośród krajowych mewowców. To ptak średniej wielkości, mniejszy od tzw. dużych mew (np. mewy srebrzystej). Dorosłe ubarwienie osiąga w 3. roku życia. Mewa siwa lęgnie się w Polsce na zbiornikach wodnych i w dolinach rzek. Jej liczebność niestety spada od połowy lat 90. XX w., a przyczyną jest niski sukces lęgowy i duża śmiertelność osobników dorosłych, głównie na skutek presji norki amerykańskiej i lisa oraz masowych pojawów krwio pijnych meszek. Na wiślanych wyspach w pobliżu Warszawy gniazduje w niedużych koloniach lęgowych. Gnieździ się na ziemi, ale niekiedy także na drzewach, zabezpieczając w ten sposób gniazdo przed zalaniem podczas wezbrań.

■ OBSZAR SILNIE ZURBANIZOWANY

W centrum Warszawy koryto Wisły zostało w przeszłości mocno uregulowane przez sztuczne zwężenie, pogłębienie oraz budowę tam w poprzek i wzdłuż nurtu. Pozostawiono jedynie wąski pas lasu lęgowego na prawym brzegu. Na tym obszarze masowo pojawiają się ludzie, koryto rzeki jest intensywnie użytkowane, a na brzegach regularnie prowadzone są prace z zakresu ochrony przeciwpowodziowej. To wszystko odbija się na składzie gatunkowym awifauny. Można tu spotkać takie ptaki, którym nie przeszkadzają obecność człowieka, gwar miejski ani znaczne przekształcenia środowiska.

Wrona siwa należy do rodziny krukowatych, uważanej za jedną z najinteligentniejszych w świecie ptaków. Wrona szybko się uczy i adaptuje do zmiennych warunków, nie lęka się ludzi i umiejętnie korzysta z ich sąsiedztwa. Jest wszystkożerna, ale z ochotą poluje na drobne ptaki i wyjada jaja z gniazd. Duże zagęszczenie wron może niekorzystnie wpływać na lęgi innych ptaków.

Bogatka to nasza największa sikora. Dobrze adaptuje się do warunków miejskich, chętnie korzysta z budek lęgowych oraz zimowego dokarmiania. Latem żywi się owadami, a zimą ziarnami i owocami. Jest bardzo ruchliwa i niestrudzona w poszukiwaniu pokarmu. Para wspólnie zajmuje się wysiadywaniem jaj i wychowywaniem piskląt, których w jednym lęgu może być nawet kilkanaście. Bogatka ma bogaty repertuar głosów o donośnym brzmieniu.

Krzyżówka to najpospolitsza z krajowych kaczek. Występuje wszędzie, gdzie w pobliżu znajduje się woda: nad rowami, kanałami, jeziorami, rzekami itp. Samiec ma ubarwienie kolorowe, natomiast samica – bardziej stonowane, co zapewnia jej lepszą ochronę wizualną podczas wysiadywania jaj i wodzenia piskląt. Krzyżówka żywi się głównie roślinami wodnymi. Chętnie też korzysta z dokarmiania przez ludzi, gdyż toleruje ich towarzystwo. Wiele krzyżówek, zamiast odlecieć na zimę w cieplejsze rejony, gromadzi się w miejskich parkach w oczekiwaniu na pokarm.

■ NADRZECZNE LASY ŁĘGOWE

W łągach oprócz starodrzewi z dużą ilością martwego drewna występują gęste zakrzaczenia i bujna roślinność zielna, a w najbliższym sąsiedztwie rzeki – zarośla wiklinowe. Ptaki znajdują tu obfitość pokarmu i bezpieczne warunki gniazdowania. Miękkie drewno wierzb i topoli – głównych gatunków drzewiastych – jest wykorzystywane przez liczne w tych lasach dzięcioły.

Dzięcioł czarny jest największym przedstawicielem rodziny dzięciołowatych w Polsce. Ma czarne upierzenie, z wyjątkiem czerwonej czapeczki na głowie. Silny dziób umożliwia mu wykuwanie dużych dziupli w różnych drzewach, nawet o twardym drewnie. Z pozostawionych przez niego dziupli może korzystać nawet kilkadziesiąt gatunków zwierząt, m.in. gągoly, kraski, włośchatki, nietoperze, wiewiórki czy dzikie pszczoły. Nad Wisłą dzięcioł czarny jest często spotykany, gdyż w lasach łągowych znajduje pod dostatkiem pożywienia i miejsc łągowych. Żywi się głównie larwami owadów, zwłaszcza chrząszczy z rodziny kózkowatych i mrówek. Jego głos jest urozmaicony i donośny; czasem słychać go z odległości kilku kilometrów.

Dzięcioł zielony ma ubarwienie w odcieniu oliwkowym i czerwoną czapeczkę na głowie. Jego podstawowym pożywieniem są mrówki, a dziuple kuje w drzewach o miękkim drewnie. Ze względu na obfitość zarówno takich drzew, jak i mrówek w lasach łągowych dzięcioła zielonego można uznać za charakterystycznego dzięciołowatego nad Wisłą.

Bielik jest naszym największym ptakiem drapieżnym. Rozpiętość skrzydeł u samicy, nieco większej od samca, może dochodzić do 2,4 m. Para spędza ze sobą całe życie. Do lat 90. XX w. bielik, podobnie jak niektóre inne ptaki drapieżne, był w Polsce zagrożony wyginięciem wskutek tępienia i stosowania pestycydów w rolnictwie. Środek o nazwie DDT, zjadany przez ofiary bielków, powodował u ptaków zaburzenia w gospodarce wapniowej organizmu, co skutkowało kruchością skorupki jaj, które często ulegały zgnieceniu podczas wysiadywania. Zaprzestanie stosowania DDT, zakaz polowań oraz wprowadzenie ochrony strefowej wokół gniazd zahamowały spadek liczebności, a następnie przyniosły jej znaczny wzrost. Obecnie sytuacja bielika w Polsce jest stabilna.

Nurogęś należy do rodziny kaczkowatych, od których jednak różni się pewnymi cechami. Zamiast jeść zielone części roślin poluje na ryby. Do ich łowienia dobrze przystosowany jest jej dziób, zaopatrzony w rogowe ząbki i haczykowane zakończenie. Ponadto nurogęś gniazduje na drzewach, w dziuplach wykutych przez dzięcioły czarne lub w budkach łągowych zawieszanych specjalnie dla nich przez ornitologów. Nad Wisłą nurogęsi można zobaczyć przez cały rok, nawet w centrum Warszawy.

Słowik to ptak lubiący zakrzewienia. Nad Wisłą jego ulubionym siedliskiem są zarośla wilkinowe, rosnące w bliskim sąsiedztwie wody, podczas wezbrań często podtapiane. Śpiew słowika, uważany za jeden z najpiękniejszych – czysty i donośny, rozbrzmiewa bardzo intensywnie od początku maja do momentu, gdy ptaki rozpoczynają lęgi. W Polsce można zaobserwować dwa gatunki słowików: szarego i rdzawego. Wisła jest granicą, która dzieli obszary ich występowania, jednak często spotyka się tu ich mieszańce.

Wilga to jedyny występujący w Polsce przedstawiciel rodziny wilg, ptaków o tropikalnym pochodzeniu. Mimo jaskrawego ubarwienia trudno ją zaobserwować, gdyż najczęściej przebywa wysoko w koronach drzew. Przylatuje do Polski dopiero w maju, gdy liście drzew są już w większości rozwinięte. Wilga żywi się głównie owadami, ich poczwarkami, gąsienicami oraz owocami. Śpiew samca jest donośny i łatwy do rozpoznania – to fletowe, melodyjne gwizdanie „zofija, fija”.

■ ŁĄKI, POLA UPRAWNE, CZYZNIE

Tereny otwarte nad Wisłą były dawniej intensywnie użytkowane rolniczo jako łąki i pola uprawne. Położenie na obszarze zalewowym gwarantowało urodzajność ziemi zasilanej żyznymi aluwiami przez wody rzeki. Obecnie obszary te najczęściej leżą odłogiem, a gdzieś tam zarastają nawłociami – roślinami inwazyjnymi pochodzącymi z Ameryki Północnej.

Gąsiorek lubi cierniste lub kolczaste krzewy, które występują na terenach otwartych w postaci różnogatunkowych zarośli [czyżni] lub pojedynczo. Są to np. róże, tarniny i głogi. Zakłada w nich gniazda, a także robi w nich „spizarnie”. Gąsiorek jest drapieżnikiem. Poluje na owady, drobne gady, ptaki i ssaki. Małe ofiary zjada od razu, a większe nabija na ciernie, kolce lub druty, aby je unieruchomić lub pozostawić jako zapasy na chude dni.

Derkacz należy do rodziny chruścieli; jest spokrewniony m.in. z kokoszką, łyską i wodnikiem. Chruścielie prowadzą w większości skryty tryb życia, kryjąc się przy ziemi w gęstych zaroślach. Derkacz lubi łąki z wysoką roślinnością zielną i torfowiska. Najczęściej porusza się, korzystając z korytarzy wydrążonych pośród roślin. Zaniepokojony nie odlatuje, ale ucieka pieszo. Z tego powodu bardzo trudno go zaobserwować. Jednak zupełnie łatwo można go rozpoznać po charakterystycznym głosie, który rozbrzmiewa jednostajnie i głośno po zmierzchu oraz w nocy: „derr-derr-derr”. Derkacz jest zagrożony wyginieciem w Europie ze względu na zanik siedlisk lęgowych. Rolnicy mogą korzystać z pakietu dofinansowującego ochronę tego gatunku poprzez prowadzenie odpowiedniej gospodarki na swoich łąkach [pakiet: utrzymanie łąk ekstensywnych].

Dziwonia jest ptakiem wędrownym. Przylatuje do Polski z zimowisk w południowej Azji, dopiero w maju. Wybiera tereny podmokłe i położone w pobliżu zbiorników wodnych lub rzek. Samce po przylocie śpiewają na eksponowanych stanowiskach i łatwo je wówczas zaobserwować. Po dobraniu się w pary dziwonie stają się skryte i ciche.

■ URWISTE STOKI SKARP

Nad Wisłą takie siedliska tworzą się najczęściej podczas silnych wezbrań wskutek podmywania brzegów lub wysokich wysp w korycie rzeki przez nurt. Miejsca te są nietrwałe i zmieniają się z roku na rok. Odsłonięte urwiska są chętnie wykorzystywane przez ptaki gniazdujące w ziemnych norkach.

Brzegówka jest jednym z trzech gatunków rodzimych jaskółek [pozostałe to oknówka i dymówka]. Jako jedyna z nich zakłada gniazda w ziemi. Są to norki lęgowe wykopane najczęściej w urwistych stokach skarp brzegowych dużych rzek lub żwirowni. Życie brzegówki jest ściśle związane z wodami, nad którymi poluje na owady. Tak jak pozostałe jaskółki przylatuje do Polski wiosną, a odlatuje na zimowiska w sierpniu i wrześniu.

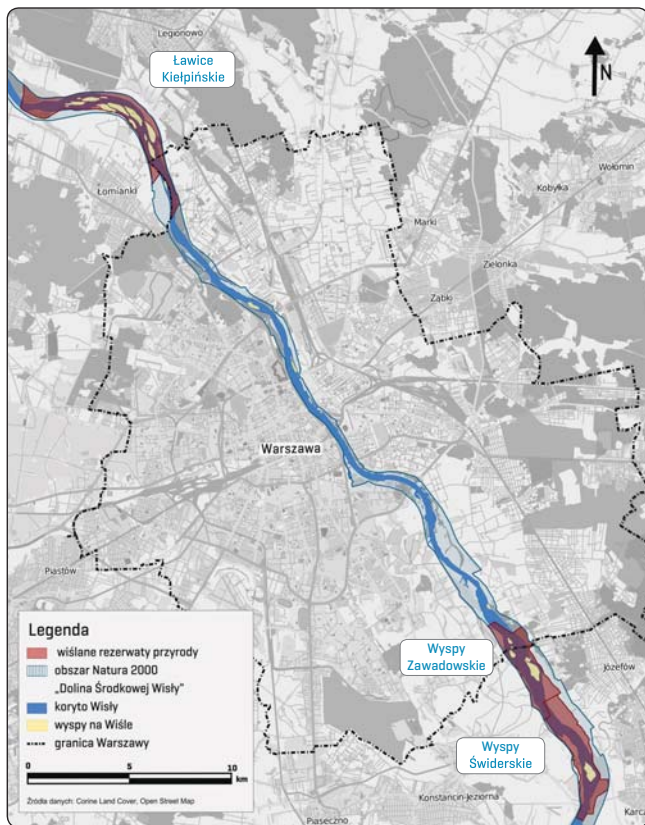
Zimorodek jest bajecznie ubarwiony w kontrastujące odcienie pomarańczowego i niebieskiego. Mimo tego trudno go wypatrzyć nad taflą wody. Najczęściej siedzi nieruchomo na gałęzi i czatuje na ofiary – drobne ryby, które są jego wyłącznym pokarmem. Poluje błyskawicznie – nurkuje za przepływającą rybą, chwytając ją dziobem, po czym wraca na gałąź, zazwyczaj tą samą. Rybę połyka w całości, uprzednio odwracając ją głową do przodu, aby nie skaleczyć się o ostre krawędzie płetw. Zimorodek, z uwagi na dostatek pokarmu, zimuje w Polsce. Można go zobaczyć nad Wisłą przez cały rok.

POMOC ZNALEZIONYM PTAKOM

Może się zdarzyć, że obserwowany przez Ciebie ptak będzie potrzebował pomocy. Przyczyną może być np. złamana kończyna, uraz po zderzeniu z budynkiem lub samochodem, zatrucie czy porażenie prądem. Nad Wisłą ptaki często zaplątują się w żyłki i torebki foliowe. Należy wówczas wezwać Ekopatrol Straży Miejskiej m.st. Warszawy [tel. 986] lub dostarczyć ptaka do ośrodka leczenia i rehabilitacji dzikich ptaków „Ptasi Azyl”, działającego w warszawskim zoo. Niekiedy trudno wybrać prawidłowy sposób postępowania – np. młodociane ptaki, potocznie zwane podlotami, mogą sprawiać wrażenie osieroconych, ale nie potrzebują naszej pomocy. Przed podjęciem decyzji o udzieleniu ptakowi pomocy warto zasięgnąć porady pracownika „Ptasiego Azylu” [tel. [22] 670 22 07] lub wolonariuszki Stowarzyszenia Stołeczne Towarzystwo Ochrony Ptaków [tel. 606 571 206].

Projekt LIFE+

Ochrona siedlisk kluczowych gatunków ptaków Doliny Środkowej Wisły w warunkach intensywnej presji aglomeracji warszawskiej

Liczne działania w ramach projektu mają na celu poprawę warunków życia ptaków, rzadkich w skali europejskiej, a występujących nad Wisłą w obrębie aglomeracji warszawskiej, m.in. rybitwy białoczelnych i rybitw rzecznych. Prowadzony jest także całoroczny monitoring ornitologiczny, umożliwiający dokumentowanie życia ptaków nad Wisłą.

W ramach projektu powstało pięć sztucznych siedlisk lęgowych dla ptaków w postaci platform pływających o łącznej powierzchni 600 m² oraz zostały oznakowane trzy nadwiślańskie rezerwy: Wyspy Świdwskie, Ławice Kiełpińskie oraz Wyspy Zawadowskie. Stworzono także aplikację „Ptaki Wisły Warszawskiej”, a już niedługo na stronie projektu pojawi się monitoring (podgląd) wybranych siedlisk ptaków on-line.

Ważnym aspektem projektu jest zwrócenie uwagi społeczeństwa na bogactwo przyrodnicze terenów nadwiślańskich. Nad rzeką powstaną m.in. miejsca służące edukacji przyrodniczej i wypoczynkowi oraz ścieżka dydaktyczna.

Strona internetowa wislawarszawska.pl oraz fanpage na Facebooku www.facebook.com/WislaWarszawska stanowią źródła informacji o działaniach projektowych oraz miejsca udostępniania bezpłatnych multimedialnych i publikacji.

Projekt „Ochrona kluczowych gatunków ptaków Doliny Środkowej Wisły w warunkach intensywnej presji aglomeracji warszawskiej” (WislaWarszawska.pl) został dofinansowany z Instrumentu Finansowego LIFE+ Wspólnoty Europejskiej oraz ze środków Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

MIĘSTO
STOLECZNE
WARSZAWA

